

БРИТАНСКИТЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ В БЪЛГАРИЯ 1919 – 1941 Г.

Д-р Илко Дренков

Дипломацията на всяка отделна страна е важен политически инструмент за отстояване на съответните интереси в даден регион. Великобритания има консулства в редица български градове още от средата на XIX век – Варна, Русе, Бургас, което е продиктувано от британските морски икономически интереси. По-късно, непосредствено след Освобождението, през 1879 г. се откриват британско консулство в София и вицеконсулство в Пловдив.¹ Румъния е първата страна от Югоизточна Европа, с която Лондон установява дипломатически отношения през 1880 г. на ниво легации и министри. През следващата 1881 г., британски дипломатически представителства се откриват в Сърбия, Гърция и Турция. В новоосвободените държави Великобритания изпраща пълномощни министри, а в Османската империя стартира директно с най-високия ранг на представителство – посолство. Британските консулски представителства в България са координирани от британското посолство в Турция.

Великобритания признава независимостта на България на 14 март 1909 г. и още същата година двете дипломатически агентства в София и Лондон се повишават в ранг на легации. Първият британски дипломатически представител Хенри Бакс-Айрънсайд резидира в София до 1915 г., когато българо-британските дипломатически отношения биват прекъснати поради включването на двете страни в противоположните лагери на Първата световна война.² Опитите на британският външен секретар Едуард Грей и на служителите от британската легация в София да привлекат България на страната на Съглашението, завършват неуспешно. След излизането на България от войната през есента на 1918 г. до възстановяване на нормалните българо-британски дипломатически отношения през есента на 1920 г. главен представител на британската официална власт се явява върховен комисар. В продължение на две години поста се заема последователно от полковниците Хари Ламб и Хърбърт Деринг.³ От октомври 1920 г. до

¹ Виж подробно Райчевски, Стоян. *Начало на дипломатическите отношения между България и Великобритания*. Сп. “Дипломатически преглед”, кн. 5, 2004.

² Henry G.O. Bax-Ironside е британски дипломат, резидирал във Венецуела (1902-1907), Чили (1907-1909), Швейцария (1909-1910) и България (1910-1915).

³ Ламб, Хари (Harry Lamb; 1857-1948) – британски дипломат, върховен комисар в София (1918-1919); Деринг, Хърбърт (Herbert Dering; 1867-1933) – британски

март 1941 г. седем британски дипломати резидират в България – Артър Пийл (1920-1921), Уилям Ърскин (1921-1928), Роуланд Сперлинг (1928-1929), Сидни Уотърлоу (1929-1933), Чарлз Бентинк (1933-1936), Морис Питърсън (1936-1938) и Джордж Рендъл (1938-1941).

Настоящата статия представя в синтезиран вид характерните специфики на отделните британски дипломати, като хронологически проследява тяхната работа в България и отбелязва отличителните моменти за времето на техния престой. За изграждане на обективен анализ са ползвани документи от тяхната дипломатическа кореспонденция, намиращи се в Националния архив в Лондон.⁴ Трябва да отчетем факта, че британските министри имат в своите екипи множество служители, които допълнително подпомагат работата им, а в отделни моменти изиграват и ключова роля. Пример за това е активната позиция на секретар Ралф Стивънсън за потушаване на Петричкия инцидент през 1925 г., който по-късно достига до високи дипломатически постове.⁵ Секретарите Чарлз Дод, Джон Балфур и Едуард Коут също играят съществена роля в британската легация в София.

След войната, на Парижката мирна конференция, британската външна политика следва курс за мир в Югоизточна Европа и света, и за утвърждаване на *нововъзникналите* държави в новите им граници според договорите.⁶ Великобритания подкрепя България да влезе в Обществото на народите и тя става първата държава-членка от страните, победени в Първата световна война.⁷ През октомври 1920 г. първият британски пълномощен министър след войната Артър Пийл връчва своите акредитивни писма на цар Борис III.⁸ Първостепенна задача за Артър Пийл е укрепването на мирните рамки, наложени в Париж, което включва и *възстановяването на хармоничните взаимоотношения между Британската империя и България*.⁹ В унисон с традициите на британската външна политика А. Пийл лобира за Гърция и съветва

дипломат, върховен комисар в България (1919-1920). Британски министър в Тайланд (1915-1919) и Румъния (1920-1926).

⁴ FO 371 – Political Departments: General Correspondence from 1906-1966.

⁵ Стивънсън, Ралф (Ralph Stevenson; 1895-1977) – британски дипломат. Секретар в британската легация в София при Ърскин. Британски министър в Уругвай (1941-1943). Британски посланик в Югославия (1943-1946), Китай (1946-1949), Египет (1950-1955).

⁶ *Цар Борис в британската дипломатическа кореспонденция (1919-1941), том I - II*. София, 2005, 2007. Съставител Димитър Митев. *Том I*, с. 35. (FO 371/4675, pp. 139-147).

⁷ Crampton, R.J. *Aleksandur Stamboliiski. Bulgaria*. Haus Histories, London, 2009, p. 90-93.

⁸ Пийл, Артър (Arthur Peel) – британски министър в Тайланд (1909-1915), Бразилия (1915-1918), България (1920-1921).

⁹ *Цар Борис III..., Т. I*, с. 39. (FO 371/4674, pp. 170-174).

българския монарх, че за намаляване на напрежението в двустранните отношения *правилният път е в установяването на по-тесни търговски отношения между Гърция и България.*¹⁰

Наличието в България на фактори, като ВМРО, неудовлетворени от решенията в Ньой, налага дипломатите да доказват постоянно своите качества. Организацията цели да се превърне в обединителен център за всички ревизионистични сили на Балканите (националните движения в Хърватско, Албания, Тракия, Добруджа). Настанената през 1920 г. по силата на Ньойския договор Междусъюзническа военноконтролна комисия в България е натоварена да следи изпълнението на военните клаузи на договора, но дейността ѝ е по-скоро фиктивна.¹¹ Многократно А. Пийл констатира този факт. През пролетта на 1921 г. британският дипломат посочва, че Сърбо-Хърватско-Словенското кралство следи внимателно дали *процеса на разоръжаване в България протича достатъчно активно* и в случай на признаци на нежелание да се изпълняват клаузите на Ньойския договор, сръбското правителство ще предприеме *наказателни мерки.*¹² А. Пийл се среща със сръбския си колега Милан Ракич в София, за да обсъди ситуацията, като се старее да успокои и убеди Ракич, че репарационните комисии в София съблюдават за изпълнението на военните клаузи. Работата на Пийл е свързана с това да защитава авторитета на военно-контролния орган пред всички чуждестранни представители, макар, че той самият в докладите си до Форин офис отбелязва невъзможността да се контролират напълно задълженията на България по мирните договори.¹³ Сърбо-Хърватско-Словенското правителство изтъква като повод неизпълнението на военните клаузи от българска страна, но основната причина се крие в набезите на сръбска територия от чети на ВМРО. Недоверието на сръбското правителство към предприетите действия от българска страна срещу набезите на *македонските чети* остава.¹⁴ Британското външно министерство незабавно предупреждава Сърбо-Хърватско-Словенското кралство да не предприема каквито и да е ходове за окупация на български територии.¹⁵ Великобритания, водена от желание за запазване на мира, съумява да парира опитите на Сърбия и Гърция да атакуват България.

¹⁰ Цар Борис III..., Т. I, с. 40. (FO 371/3589, p. 168).

¹¹ Митев, Димитър. *Великобритания и разпускането на съглашениякия военноконтролен орган в България през 1927 година.* ВИСб, кн. 5, 1985, с. 143.

¹² Цар Борис III..., Т. I, с. 51-52. (FO 371/5811, pp. 1-7).

¹³ Цар Борис III..., Т. I, с. 51-52. (FO 371/5811, pp. 1-7): *Неотдавнашното разкриване на няколкостотин грижливо укрити снаряда е само още едно от доказателствата за недобросъвестността на България*

¹⁴ FO 371/5811, pp. 51-55: Young to Curzon. Belgrade, May 25, 1921.

¹⁵ Цар Борис III..., Т. I, с. 53. (FO 371/5811, pp. 15-17).

По силата на военните клаузи на Ньойския договор България трябва да отмени задължителната военна служба и замени редовната наборна армия с наемна. А. Пийл достига до извода, че политическият елит в България проявява силна опозиция към пълното разпускане на редовната армия. Наблюдавайки обстановката в страната, Пийл оправдава донякъде действията на правителството: *Очевидно е, че без армия рискът от избухване на безредици в България е голям, още повече, че комунистите ще направят всичко възможно да ги провокират.*¹⁶ В Лондон преценяват, че не трябва прекалено да отслабват официалната власт, като обезсилят армията и дадат поле за изява на радикални елементи като ВМРО и комунисти.¹⁷ Артър Пийл иска ограничаване действията на македонските комитети от всички влиятелни политически кръгове в България.¹⁸ На България се позволява временно да запази жандармерията си.

Воден от желание за сближение с Великобритания, Стамболийски декларира пред Пийл своето огромно доверие към британската политика и желанието си България да намери в нейно лице протекция и гарант за мира. Опитният британски дипломат е убеден, че същите изявления Стамболийски декларира и пред френския и италианския представители в България, затова не е впечатлен.¹⁹ За да разчупи изолацията на България, Ал. Стамболийски се заема да подобри отношенията с Белград. Възможността за създаване на Южнославянска федерация му е много близка.²⁰ От рапорт на А. Пийл става ясно, че чуждите дипломати са наясно с идеите на Стамболийски, въпреки че той категорично ги отрича, но това поведение работи единствено срещу него.²¹ Правителството на Стамболийски отхвърля всяка възможност да бъде въввлечено в дискусиата по Македонския въпрос и подчинява своята политика на тази основа, като смята, че това е цената за извеждане на страната от изолация. За Великобритания външната политика на земеделското правителство, в съчетание с париране на комунизма във вътрешнополитически план, е добре приета.

¹⁶ Цар Борис III..., Т. I, с. 60-61. (FO 371/5791, pp. 90-93).

¹⁷ FO 371/5811, pp. 146-151: Rattigan to Curzon. Constantinople, 21.06.1921: През лятото на 1921 г. от Константинопол до Форин офис пристигат тревожни вести за зачестили срещи между македонски и тракийски деятели от България, кемалисти и представители на Москва.

¹⁸ FO 371/5811, pp. 96-114: Peel to Curzon. Sofia, June 21 1921.

¹⁹ FO 371/5811, pp. 133-139: Peel to Curzon. Sofia, June 29, 1921.

²⁰ Seton-Watson, Hugh. *Eastern Europe between the Wars, 1918-1941*. Cambridge, 1945, p. 243.

²¹ Цар Борис III..., Т. I, с. 57. (FO 371/5800, pp. 21-23): *Бих обърнал внимание колко малко доверие заслужават изявленията на г-н Стамболийски.*

Октомври 1921 г., новият британски пълномощен министър в България Уилям Ърскин встъпва в длъжност.²² Той е бил на дипломатическа служба в Гърция като съветник от 1913 до 1917 г. и познава процесите на Балканите.²³ В България Ърскин продължава с провеждане на британската политика за запазване на статуквото, като проявява завидна активност в критичните за страната моменти. Ърскин поема своя пост, когато правителството на Стамболийски, налагайки авторитарен тип на управление, успява да настрои срещу себе си ВМРО и опозиционните партии.²⁴ Стамболийски, заявява, че правителството ще се справи успешно с *блокарите, автономистите и комунистите*.²⁵

В редовния си годишен доклад за политическото и икономическото положение в България за 1922 г. Уилям Ърскин посочва Пиринския край като *автономно царство Македония* и подчертава, че *българският суверенитет над областта е чисто номинален*. Интересна е разликата, която отбелязва британският дипломат в отношението на македонската революционна организация от двете страни на границата към комунистите. Докато в Пиринския дял всякаква комунистическа дейност е забранена и шпионите на Москва не смеят да припарят, то в южна Сърбия дейността им не е възпрепятствана от ВМРО. Ърскин смята, че това е с цел да се подрие властта на Белград във Вардарска Македония. Във Форин офис дават добра оценка на доклада и посочват, че Стамболийски е извел България от изолация чрез политиката на омиротворяване на региона и спадане на напрежението със Сърбо-Хърватско-Словенското кралство.²⁶ Форин офис същевременно иска сближението между София и Белград да бъде контролирано и под егидата на Великобритания. Неангажирането им ще доведе до засилване на и без това мощното френско влияние в Югоизточна Европа. Създаването на голяма славянска държава, простираща се от Черно до Адриатическо море, според английската дипломатия би означавало заплаха за Проливите и Гърция.²⁷

Стамболийски не губи надежда и политическо постоянство за разрешаване на външнополитическите въпроси. Възможното

²² ЦДА, ф. 381к, оп.3, а.е. 241, л. 212: Българската легация в Лондон в свое писмо от 14 август 1921 г. разглежда личността на Уилям Ърскин, във връзка с предстоящото му назначаване за британски пълномощен министър в София.

²³ Ърскин, Уилям (William Erskine; 1871-1953) – британски дипломат. Британски министър в Куба (1919-1921), България (1921-1927), Полша (1928- 1934).

²⁴ FO 371/7375, p. 94: Erskine to Curzon. Sofia. November 15, 1922; Тюлеков, Димитър. *Обречено родолюбие...*, с. 34.

²⁵ Земеделско знаме, № 96, 13 май 1923.

²⁶ FO 371/8568, p. 122-142: Annual report on Bulgaria for 1922.

²⁷ Митев, Димитър. *Превратът на 9 юни 1923 г., Англия и Македонският въпрос*. ИПр., кн. 4, 1983, с. 19.

сближаване между Югославия и България, и подобрените отношения между двете страни на базата на овладяване на противоречията по Македонския въпрос, е добре пресметнат ход от страна на българския министър-председател, за да може да пренасочи своето внимание и сили към Тракия и излаз на Егейско море. Българо-британските разговори за излаз на Егейско море, залегнал в член 48 от Ньойския договор, са препращани и отбивани от Форин офис към Гърция, но това по-скоро е учтивя форма на отказ. Статуквото урежда британските интереси в региона и на световните конференции българските интереси не намират подкрепата на Форин офис. Британската политика се страхува една славянска държава да има достъп до Проливите и предпочита да подкрепи своя стар съюзник Гърция, който винаги може да бъде контролиран. Макар и дипломатически подплатено, пристрастието на Великобритания към Гърция проличава и при уреждането на въпросите между България и Гърция относно изселническата спогодба, като Лондон предлага взаимоотношенията да се подчинят на член 12 от Конвенцията за взаимно и доброволно изселване, според който бежанците имат право на финансово обезвъзмездяване.²⁸ Уилям Ърскин, в унисон с директивите на Форин офис, следва политика за подпомагане на процеса.²⁹ Гръцката страна спазва принципа за доброволност само формално.

Извършеният в България преврат на 9 юни 1923 г., поставя на изпитание британските дипломати на Балканите.³⁰ Ситуацията е взривоопасна и може да доведе до нова война, нещо, което Великобритания най-малко желае.³¹ Сложно и завоалирано е дипломатическото отношение на Лондон към правителството на деветоюнци. Едно от малкото неща, в които са сигурни във Форин офис непосредствено след 9 юни, е, че новото правителство ще разчита на *автономистите от ВМРО и офицерите от армията – факт, който по*

²⁸ FO 371/7377, p. 191: Curzon to Lord Hardinge (Paris). Foreign Office, April 12, 1922.

²⁹ FO 371/7377, p. 197: Erskine to Curzon. Sofia, May 3, 1922.

³⁰ Митев, Димитър. *Превратът на 9 юни...*, с. 24-25: Британският министър в Белград Албън Ънън разговаря със сръбския министър на външните работи Момчило Нинчич и предотвратява изострянето на конфликта между двете балкански страни. Форин офис потвърждава действията на своя представител. Великобритания следва политика да не се нарушава постигнатият мир.

³¹ FO 371/8568, p. 189: cypher telegram from Bentinck to Foreign Office, Athens; June 9, 1923: На 12 юни Чарлз Бентинк, служител на британската легация в Атина, говори за безпокойството сред гръцката общественост от събитията в България и по-специално по въпроса за Македония; *Цар Борис III ...*, Т. I, 2005, стр. 75. (FO 371/8569, pp. 160-162).

тяхна преценка цял да доведе до неприятности в бъдеще.³² Непосредствено след преврата Сърбо-Хърватско-Словеското кралство заплашва, че ще се намеси с военни сили в защита на сваленото правителство.³³ Това не става, благодарение на противопоставянето от страна на Англия и Италия.³⁴

Италия и Сърбско-Хърватско-Словенското кралство успокояват отношенията си януари 1924 г. и Белград концентрира своя интерес на юг, като показва желание да се справи с Македония.³⁵ Югославското правителство се опасява от евентуални действия на България, разчитаща на подкрепата на Англия, за да добие даването на автономия и права на Македония. Антибългарската пропаганда на Белград се развива в повечето европейски столици, с цел да се оправдае евентуален конфликт и нахлуване на българска територия от сръбска страна. Напрежението е подпомогнато от още един фактор – българската комунистическа и земеделска емиграция, която *сръбските власти не престават да подслоняват* с цел при скорошно усложняване на отношенията на България със Сърбия да я използват. Ърскин определя политиката на българското правителство като *напълно погрешна*, поради отказа да даде амнистия, за да се *заличи спомена от безмилостния начин, по който въстанието от септември миналата година бе потушено* и да се спре сформирването на нови чети от комунисти и земеделци в близост до границата. Британският дипломат се надява, че българското правителство *осъзнава опасността от сръбска интервенция и именно затова се полагат такива усилия за обуздаването на македонските агитатори*.³⁶ На 22 февруари 1924 г. Ърскин уведомява българското правителство, че Англия *гледа с дълбоко безпокойство и неодобрение на проявяваната сега дейност от Т. Александров* и че тя не е в състояние да защити България при евентуално нахлуване на сръбски войски. Калфов уверява Ърскин, че

³² Митев, Димитър. *Превратът на 9 юни...*, с. 21; FO 371/8568, pp. 172-178; FO 286/916: vice consul Kendall to Erskine. Bourgas, May 18, 1925: *Македонците сега са част от правителството*; FO 371/18370 pp. 29- 30: John Balfour, Sofia, May 1, 1934: *ВМРО са били един от водещите фактори в преврата от 9 юни 1923 г.*

³³ FO 371/8568, p. 180: cypher telegram from Young to Foreign Office, Belgrade; June 10, 1923: Британският дипломатически представител в Белград Албън Йънг съобщава за безпокойството у сръбския заместник-министър на външните работи, който вижда ВМРО като основен участник в преврата.

³⁴ Куманов, Милен. *Югославия и деветоюнския преврат през 1923 г.* Векове, кн. 5, 1973, с. 42-47.

³⁵ Мир, № 7089, г. XXX, 31.01.1924 г.: The Near East, 24.01.1924.

³⁶ Цар Борис III..., Т. I, с. 85. (FO 371/9665, pp. 20-22): *Няма съмнение, че отказът на правителството да обяви широка амнистия, която да позволи на по-голямата част от комунистическата и земеделската емиграция да се завърне у дома, поражда изключително опасна обстановка.*

правителството е готово да вземе енергични мерки, за да се запази мирът на Балканите. Българската власт предприема арести на част от македонските дейци, за да покаже на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство и на Великите сили, че то не смята да подкрепи евентуална акция на ВМРО в Македония.³⁷

Вниманието на британските дипломати в Югоизточна Европа в средата на двайсетте години на XX век е фокусирано към заплахата от разрастващия се комунизъм, подпомаган от Съветския съюз. Уилям Ърскин докладва на Форин офис за готовност на ВМРО да помогне на българския министър-председател при възникване на евентуално комунистическо въстание.³⁸ В изготвения от Чарлз Бейтмън, специалист във Форин офис, меморандум относно ситуацията в България се посочва засилване на радикалните комунистически елементи на територията на България, които дори са успели да проникнат във ВМРО, в резултат на което е последвало убийството на Тодор Александров, определен като антикомунист.³⁹

В отсъствие на Ърскин длъжността се изпълнява от секретаря Ралф Стивънсън, който показва завидни дипломатически способности при овладяването на напрежението, възникнало вследствие на Петричкия инцидент през октомври 1925 г.⁴⁰ ВМРО има огромно

³⁷ Палешутски, Костадин. *Македонското освободително...*, 1993, с. 188.

³⁸ FO 371/10667, p. 200: Erskine to Chamberlain, Sofia, March 11, 1925.

³⁹ FO 371/10668, pp. 96-99: Foreign Office Memorandum, Situation in Bulgaria. April 9, 1925.

⁴⁰ На 19 октомври 1925 г., когато гръцка дивизия нахлува на българска територия и окупира три села. FO 371/10672, p. 2: cypher telegram from Cheetham to Foreign Office. Athens, October 21, 1925; FO 371/10672, p. 4: cypher telegram from Cheetham to Foreign Office. Athens, October 22, 1925; Гърция поставя неоправдани искания; FO 371/10672, pp. 9-10: cypher telegram from Stevenson to Foreign Office. Sofia, October 22, 1925; FO 371/10672, p. 33: cypher telegram from Stevenson to Foreign Office. Sofia, October 25, 1925; FO 371/10673, p. 5: Stevenson to Chamberlain. Sofia, October 28, 1925:... *истината е някъде по средата на двете версии, но е грешка, че е въвлечена ВМРО, но българското правителство бързо взема превес и декларира готовност за съвместно разследване. Г-н Росети е предал три телеграмни запитвания от страна на българското правителство на 21 октомври и недоумява защо няма отговор от страна на неговото правителство, и изказа задоволство, че българското правителство е нетърпеливо да намери мирно решение. Говорих със секретаря на българското министерство. Навлизането на Пангалос в Марно поле на дълбочина 4 км е факт. аз изразих необходимостта от избягване на всякакъв конфликт и настоятелно посъветвах да не се оказва съпротива на гръцкото нахлуване. Той ме увери че такива заповеди са дадени. Вечерта на 22 посетих външния министър по негова молба. Българите са изпратили оплакване до Обществото на народите, но това не им връзва ръцете да предприемат действия и да изтласкат гръците обратно на тяхна територия, и никой в света няма да ги упрекне за това. Той отказа да се съгласи с мене, че това няма да е мъдро действие. Опасността от ситуацията,*

влияние в региона и Форин офис не желае Организацията да вземе превес при решаването на конфликта.⁴¹ Лондон е доволен от факта, че българското правителство играе водеща роля и не разрешава конфликта да се разрасне, като същевременно дава много висока оценка на своя дипломатически представител за поведението му по време на кризата.⁴²

Граничният инцидент е най-сериозният след Първата световна война и събужда страховете за нова война на Балканите. Обществото на народите се намесва и още на първото си заседание на 26 октомври заповядва на Гърция да се изтегли обратно.⁴³ Лорд Едуард Грей се изказва в Манчестър: *Ако днес не съществуваше Обществото на народите, Гърция и България щяха да се намират във война.*⁴⁴

Противоречията между балканските държави обединяват усилията на Великобритания и Франция около идеята за оформянето на балкански съюз.⁴⁵ Форин офис одобрява това начинание, като същевременно не се намесва категорично, за разлика от Франция, която полага усилия да привлече и Италия.⁴⁶ В Белград възлагат големи надежди на арбитражния договор с България и гледат на него като на първа стъпка към Балкански пакт. Подобни стъпки се предприемат и с

създадена от гръцкото нахлуване е очевидна. Петрич е център на македонския иредентизъм; контролът в целия окръг е бил дълго време в ръцете на ВМРО и още повече, поради факта че много бежанци от гръцка Македония са се установили тука. Техните чувства спрямо гръците са неприятелски и може добре да си представим ефекта върху тях от това да видят отново тези които са причинили тяхната миграция, да застрашават новите им домове в България. ...също така научих от сръбската легация, че членове на ВМРО се концентрират в района на конфликта и очакват заповеди.

⁴¹ FO 371/10672, p. 109: cypher telegram from Stevenson to Foreign Office. Sofia, October 28, 1925: Стивънсън отбелязва, че благодарения на съвместните усилия на армия и комитаджии – Петрич не е превзет.

⁴² FO 371/10673, p. 4: *Mr. Stevenson deserves a great credit for his coolness and judgment throughout the crisis, and has already received a telegram of approval, written by Cecil Howard Smith, 4.11.1925.*

⁴³ FO 371/10672, pp. 68-69: Minutes of the First Meeting of 36th (Extraordinary) Session of Council of League of Nations at Paris, 6 p.m. 26.10.1925; FO 371/10672, pp. 74-97: Second meeting; FO 371/10672, pp. 110-123: Third meeting.

⁴⁴ Мир, № 7623, г. XXXI, 20.11.1925 г.

⁴⁵ FO 371/11217, pp. 109-110. Cypher telegram from Kennard to Foreign Office. Belgrade, April 23, 1926: През април 1926 г. Хауард Кенард докладва от Белград, че сръбският представител в София Милан Ракич е получил инструкции да предложи на българското правителство арбитражен договор, подобен на този между Австрия и Чехословакия. В него допълнително се включат две нови клаузи: за взаимно въздържане от пропаганда и за забрана на всякакви организации, които биха нарушили добрите отношения между двете страни.

⁴⁶ FO 371/11217, p. 112. Kennard to Chamberlain. Belgrade, April 23, 1926.

Гърция, за да се стигне до тристранен договор за ненападение.⁴⁷ Познавайки отблизо българската позиция, Ърскин се съмнява, че българското правителство ще се осмели да приеме условието, поставено от съседите, за забрана на организации, нарушаващи добросъседството.⁴⁸ България в крайна сметка отхвърля подписването на арбитражен договор в този му вид, както и заменянето му с декларация. Сръбският външен министър Нинчич се оплаква на Ерик Дръмонд в Женева от твърдостта на България и настоява за подписването да е условие за отпускане на Бежанския заем. Ляпчев търси съдействие от Ърскин, като заявява, че разчита на подкрепа от британското правителство и продължава да взема мерки срещу ВМРО, които практически ще обзидат организацията в рамките на три години, но *една декларация само би влошила обстановката*.⁴⁹ Централният отдел на Форин офис още през месец април е изготвил подробен анализ относно българския бежански заем и предлага неговото отпускане, като по този начин ще се *намали страданието на бежанците и съответно подкрепата за ВМРО*.⁵⁰ Форин офис разбира, че в периода на това управление най-много може да разчита на думите и решителността на българския външен министър – Атанас Буров.⁵¹ Външното министерство е доволно от управлението на правителството на Ляпчев към момента, затова продължава да го поддържа.⁵² Ърскин провежда разговор с Пиячентини на 16 май 1927 г.⁵³ Италианският дипломат споделя наблюдението си за доброто отношение сред българската общественост към Италия и Великобритания, които са възприемани като радатели за премахването на Ликвидационния орган и за отпадане на забраната от свикване на наборна българска войска, докато Франция е против.⁵⁴

⁴⁷ FO 371/11217, p. 115. Cypher telegram from Erskine to Foreign Office. Sofia, April 27, 1926.

⁴⁸ FO 371/11217, pp. 117-119. Erskine to Chamberlain. Sofia, April 27, 1926.

⁴⁹ FO 371/11217, p. 131. Cypher telegram from Erskine to Foreign Office. Sofia, June 1, 1926.

⁵⁰ FO 371/11217, p. 165. Notes by Bateman on the proposed Refugee Loan for Bulgaria. April 23, 1926.

⁵¹ FO 371/14315, p. 25.

⁵² *Цар Борис III...*, Т. I, с. 119. (FO 371/12092, pp. 207-215). Коментар от Хауърдсмит, 8 юли 1927: *Вярно е, че ние помогнахме българите отново да стъпят на краката си, като прокарахме Бежанския заем, въпреки съпротивата на съседните страни и може би Сърбия, Гърция и Румъния ще решат, че става дума за някакви скрити машиниации. ... българите се държат изключително добре напоследък. Плащат дълговете си и имат добро правителство, което е разумно да поддържаме.*

⁵³ FO 371/12085, pp. 41-47: Erskine to Chamberlain. Sofia, May 18, 1927.

⁵⁴ FO 371/12085, p. 41.

Есента на 1927 г. между България и Сърбо-Хърватско-Словенското кралство се разразява поредната политическа криза, в следствие на акция на ВМРО, при която е убит сръбския генерал Ковачевич. Лондон и Париж отново се заемат с охлаждането на балканските страсти.⁵⁵ Народното събрание на България след дълги дебати приема указ за въвеждане на военно положение в пограничните с Македония региони и Форин офис показва своето удовлетворение от този акт.⁵⁶ В условия на динамични дипломатически кореспонденции и срещи Форин офис съумява да следва основната си цел в Югоизточна Европа за запазване и укрепване на крехкия мир.

На 12 юли 1928 г. новият британски дипломатически представител в София Роуланд Сперлинг докладва за убийството на члена на ЦК на ВМРО ген. Протогеров.⁵⁷ Белград смята, че такова знаково убийство е повод българското правителство да окаже решителен удар върху ВМРО и успява да провокира Лондон и Париж да обмислят нов демарш пред българското правителство. Британският представител в София докладва за нетърпението на своите сръбски и френски колеги.⁵⁸ След дискусия Форин офис приема идеята, като изтъква, че трябва да се поканят както Франция, така и Италия да се присъединят към този дипломатически акт.⁵⁹ Своевременно Сперлинг предупреждава, че не бива да се подценява силата на ВМРО, като всякакви прибрзани действия и решения срещу организацията могат да произведат обратен ефект.⁶⁰ Форин офис нарежда на своя дипломатически представител да поднесе своята нота на българското правителство да продължи с подетите ангажименти и да се справи с ВМРО. Сперлинг се среща с българския външен министър Буров на 10 август 1928 г. и говори в духа, в който е подета инициатива миналата

⁵⁵ FO 371/12091, p. 13: cypher telegram from Erskine. Sofia, October 22, 1927: Форин офис информира Кенард в Белград, че може да уведоми сърбо-хърватско-словенското правителство за направения инструктаж на Ърскин, като не пропусне да напомни на Маринкович да прояви търпение и да се въздържа от действия, които биха затруднили мирния процес. Междувременно Ърскин информира централата, че неговият френски колега в София е инструктиран от своето правителство да окаже натиск на българското правителство. В унисон с това Форин офис пише до Париж с призив да ползват *същия език*. - FO 371/12091, p. 15: telegram to Lord Crewe (Paris). October 24, 1927.

⁵⁶ FO 371/12091, p. 129: Erskine to Chamberlain. Sofia, October 26, 1927.

⁵⁷ Сперлинг, Роуланд (Rowland Sperlign; 1874-1965) – британски дипломат, министър в Швейцария (1924-1928), България (1928-1929), Финландия (1930-1935). FO 371/12856, p. 110: Sperlign to Chamberlain. Sofia, July 12, 1928.

⁵⁸ FO 371/12856, p. 119: cypher telegram from Sperlign. Sofia, July 17, 1928.

⁵⁹ FO 371/12856, pp. 123-125: cypher telegram to Sperlign. Foreign Office, July 24, 1928.

⁶⁰ FO 371/12856, pp. 132-133: cypher telegram from Sperlign. Sofia, July 27, 1928.

есен от предходния британски представител в София – Ърскин.⁶¹ Италия е поканена да се присъедини, но счита че формалният и енергичен колективен натиск върху българското правителство ще се възприеме като външна намеса във вътрешните работи на България и няма да постигне желания ефект.⁶² Гъвкавият дипломатически отговор от италианска страна не допада на Форин офис и те категорично подчертават своята теза, че ако се включи и Италия, България не ще може да игнорира нотата за справяне с ВМРО.⁶³

В редовния годишен рапорт на британската легация в София отбелязват 1928 г. за България като година на правителствена криза, продиктувана от конфликта между Ляпчев и Цанков, между Буров и ген. Вълков.⁶⁴ Р. Сперлинг отчита намесата на цар Борис в преодоляването на министерската криза като решаваща и предвижда, че в бъдеще *Негово Величество ще играе все по-важна роля в политическия живот на страната.*⁶⁵

През октомври 1929 г. новият пълномощен министър на Великобритания Сидни Уотърлоу връчва акредитивните си писма.⁶⁶ Престоят на Сидни Уотърлоу в България е един от най-активните периоди на британската дипломация. Още в първите месеци на резидирането си Уотърлоу посредничи при решаване на спора между Югославия и България за двойната собственост в пограничните региони. Резултатът е сключването на *Конвенция за ликвидиране на двувластните имоти и Правилник за поддържане добрия ред и сигурност на границата*, подписани от България и Югославия в Пирот и София през 1929 и 1930 година. Уотърлоу се заема и с уреждане на *изключителния въпрос между Гърция и България, касаещ гръцко-*

⁶¹ FO 371/12856, p. 159: Sperling to Chamberlain. Sofia, August 16, 1928.

⁶² FO 371/12856, pp. 146-147: cypher telegram from Winfield. Rome, August 12, 1928.

⁶³ FO 371/12856, p. 149: cypher telegram to Winfield (Rome). Foreign Office, August 12, 1928.

⁶⁴ FO 371/13577, pp. 94-130: Annual report on Bulgaria for 1928. Sofia, March 28, 1929.

⁶⁵ *Цар Борис III..., Т. I*, с. 150. (FO 371/12855, p. 141).

⁶⁶ Уотърлоу, Сидни (Sydney Waterlow; 1878-1944) - внук на големия общественик и филантроп – сър Сидни Уотърлоу (1822-1906), а неговата дъщеря Шарлот Уотърлоу (1915-2011) е известен историк. Възпитаник на престижния университет Итън и на колежа Тринити в Кеймбридж. Като дипломат в легацията във Вашингтон (САЩ) стига до поста трети секретар. От 1905 г. е преподавател по класическа литература в Тринити колидж. Присъединява се към литературния кръг *Блумсбъри* през 1909 г. Световната война го връща на служба във Форин офис, където е съветник, а след войната и участник в британската делегация на Парижката мирна конференция. След преминаване през постове на пълномощен министър на Великобритания в Банкок и Адис Абеба, е министър в България (1929-1933) и Гърция (1933-1939).

българските искания и контраискания.⁶⁷ Трудните и продължителни преговори приключват приемливо донякъде и за двете страни.⁶⁸

Британският дипломат посочва, че България е изправена пред два основни проблема – Македонския и финансовия.⁶⁹ Престоят на Сидни Уотърлоу е един от най-активните периоди на британската дипломация, свързан с разрешаването на Македонския въпрос. Уотърлоу се занимава с разплитането му защото *мирът на Балканите е пряк британски интерес*.⁷⁰ Дипломатът полага основата за детайлна и конструктивна полемика, която би могла да постави проблема в нова светлина. Той предлага на обсъждане връщането на трите окръга - Цариброд, Трън и Босилеград на България. Този доброжелателен междусъседски акт Уотърлоу вижда като адекватна стъпка за смекчаване остротата на сръбско-българските противоречия и като предпоставка за решаване на Македонския въпрос, част от който са и Западните покрайнини. Далновидността и прозорливостта на Сидни Уотърлоу по разрешаване на Македонския въпрос не срещат подобаваща оценка и това охлажда неговия ентузиазъм.⁷¹ Желаният от Великобритания баланс на силите на

⁶⁷ FO 371/15168, pp. 163-164: Waterlow to A. Henderson. Sofia, January 17, 1930; FO 371/15168, p. 180 (repeated on p. 230): A. Henderson to Waterlow. Foreign Office, February 2, 1930: enclosing a letter from Henderson to Bouroff. Foreign Office, January 30, 1930;

FO 371/15168, p.181: A. Henderson to Ramsay. Foreign Office, February 2, 1930: enclosing a letter from Henderson to Michalakopoulos. Foreign Office, January 30, 1930.

⁶⁸ FO 371/15168, pp. 73-77: Waterlow to A. Henderson. Sofia, March 6, 1931; enclosing FO 371/15168, pp. 75-77: Bulgarian view on British Mediation, signed W. Greenewich. March 6, 1931.

⁶⁹ FO 371/14319, p. 176: Waterlow to A. Henderson. Sofia, April 10, 1930.

⁷⁰ FO 371/14316, p. 87: Waterlow to Sargent. Sofia, May 5, 1930; *Цар Борис III..., Т. I, с. 178-179. (FO 371/14315, pp. 114-123.): единствената правилна линия на поведение от наша страна насочена към подобряване на отношенията между София и Белград...ние можем да се надяваме на известен успех ако съумеем да наложим „феър плей“ в поведението и на двете страни по отношение враждебните действия които те предприемат една спрямо друга.*

⁷¹ FO 371/14317, pp. 185-186: Memo of Douglas Busk. Foreign Office, July 28, 1930, confirmed by Omre Sargent on August 2, 1930: *г-н Уотърлоу поддържа ревизия на границите, нещо което правителството на Негово величество не може да позволи. Още повече, аз се притеснявам че неговото посещение в региона на Трън може да окуражи българите да смятат, че точно това той поддържа. Такава вяра от страна на българите ще увеличи пропагандата и ще угнеги сръбския лагер... След войната сръбите бяха в позиция да уредят нещата в тяхна изгода и естествено те се възползваха от своята позиция. Повече от нас ще сторят същото и не виждам защо трябва да изваждаме целия въпрос за промяна на границите на тази почва... Вярно е че българо-югославският граничен проблем е възможно да бъде припознат от натиска на сложностите на македонския проблем, но последният е далеч по-важен и ние затова трябва да се съсредоточим върху него. Омре Сърджънт парафира документа: Натълно съм съгласен с г-н Бъск. Г-н Уотърлоу трябва да бъде*

Балканите е трудно постижим, най-вече в отношенията между отделните балкански страни. Македонският въпрос е *par excellence* и колкото по-малко излиза на сцената, толкова Форин офис се чувства по-спокойно. Забавяне във времето и отлагане на решаването му е основната стратегия на Лондон.⁷²

Първите години на новото десетилетие светът е обхванат от ревизионистичната вълна. Страните доволни от последния мир се ориентират към затвърждаване на настоящото положение.⁷³ През март 1931 г. се свиква първата балканска конференция за мир, но България като единствена победена и ошетена от Парижката мирна конференция балканска страна, е настроена скептично, когато един съюз се базира на утвърждаване на версайското статукво.⁷⁴ Докато българите в Македония не получат права и международно признание, участието на България в Балкански пакт е под въпрос.⁷⁵

Уотърлоу не пропуска да предлага възможни решения за намаляване напрежението по Македонския въпрос. Уотърлоу, също като своя предшественик Сперлинг, който предлага през есента на 1928 г. жителите на Южна Сърбия да се наричат *македонци*, има идея за обособяване на македонски диалект, с което се надява, че ще бъдат подпомогнати *процесите на българо-югославското сближение*. Британският пълномощен министър в Югославия Невил Хендерсън е категорично против да се *насърчава създаването на македонски диалект*. Коментарът на Форин офис е, че разсъжденията на Хендерсън са разумни и реалистични.⁷⁶ Преповтарянето на вече изказани становища от Форин офис в по-ранни меморандуми показва последователността и най-вече твърдостта на британската външна

предупреден да не показва своя специален интерес към тъжната съдба на отнетите територии.

⁷² FO 371/14316, p. 109: Sargent to Waterlow. Foreign Office, May 26, 1930: *Между другото нека всички ние помним, че Македонският проблем е с нас от век, и не ще можем да намерим решение за него за ден, или за година.*

⁷³ FO 371/15169, pp. 73-77: Ramsay to A. Henderson. Athens, April 7, 1931: Британският министър в Атина Патрик Рамзи след разговор с гръцкия министър-председател Венизелос говори за демонстрирано желание от гръцка страна за уреждане на въпросите с България, като следва реда – финансови, икономически, политически. Венизелос би желал да задоволи исканията на България и да признае наличието на 80000 души българско малцинство в региона на Флорина [Лерин], веднага щом българското правителство признае сегашната граница с Гърция за окончателна.

⁷⁴ Петков, Д-р Борис П. *Защита на българските малцинства в Югославия* – Мир, № 9200, г. XXXVII, 11.03.1931 г.

⁷⁵ Данев, Владимир. *България и Югославия: Пътят на сближение между Белград и София минава през Македония* – Мир, № 9451, г. XXXVIII, 09.01.1932 г.

⁷⁶ *Цар Борис III...*, Т. I, с. 276-277. (FO 371/16657, pp. 143-150.).

политика в региона.⁷⁷ Подготовката, познанията и аналитичността на Уотърлоу не намират одобрение в Лондон и може би поради тази причина през 1933 г. той е преместен на същия пост в Атина.

Новият британски пълномощен министър в София Чарлз Бентинк, дни след преврата от 19 май 1934 г. споделя за своите резерви към новото правителство, макар че не скрива задоволството си от промяната.⁷⁸ Българското правителство закрива ВМРО, защото е била държава в държавата, но легалните постъпки за борба за признаване на правата на братята зад граница продължават.⁷⁹ Лондон не подкрепя деветнадесетомайския режим не толкова поради неговата профренска ориентация, колкото поради контактите му със СССР.⁸⁰

В България бързо следват преходни кабинети до установяване на монархическа власт. Джон Балфур, секретар в британската легация в София, информирайки Лондон за новия кабинет на Пенчо Златев, изтъква като най-значима политическа промяна – *елиминирането на Кимон Георгиев и Дамян Велчев, които са срещу царя и безрезервно про-югославски*.⁸¹

Външният министър Батолов заявява пред медиите, и пред британския представител Бентинк на среща на 25 януари 1935 г., че България ще води мирна външна политика, равнопоставена, целяща разбирателство с всички съседи и останалите европейски държави.⁸² Съседните на Югославия и България страни се притесняват от тяхното сближение и от желанието на някои от дейците в кръга *Звено* да работят за *интегрална Югославия*, включваща България.⁸³ Взаимното недоверие е неизменна част в политиката на Балканите.

На 25 април Бентинк се вижда с Георги Кьосеиванов, новоизбрания външен министър на България, от който разбира че ще се следва подетата външна политика на сближаване със съседите, но без да се подпише Балканският пакт.⁸⁴

⁷⁷FO 371/10667, pp. 216-219: *The Macedonian Question and Komitaji Activity*, memorandum by the Central Department of Foreign Office, November 26, 1925.

⁷⁸ Бентинк, Чарлз (Charles Henry Bentinck; 1879-1955) – британски дипломат. Министър в Етиопия (1925-1928), Перу (1929-1933), България (1933-1936), Чехословакия (1936-1937), Чили (1937-1940). FO 371/18370, p. 52: Bentinck to A. Henderson. Sofia, May 30, 1934.

⁷⁹ FO 371/18370, p. 140: Bentinck to John Simon. Sofia, September 29, 1934. Enclosure, Vice-Consul Kendall to John Balfour. Bourgas, September 15, 1934.

⁸⁰ Манчев, Кръстю. Бистрицки, Валериан. *България и нейните съседи 1931-1939*. София, 1978, с. 134.

⁸¹ FO 371/19486, pp. 31-31: Cypher from John Balfour (Sofia). January 23, 1935.

⁸² FO 371/19486, p. 48: Bentinck to John Simon. Sofia, February 7, 1935.

⁸³ FO 371/19486, p. 48: Bentinck to John Simon. Sofia, February 7, 1935.

⁸⁴ FO 371/19491, p. 120: Bentinck to John Simon. Sofia, April 25, 1935.

Отказът на България да подпише Балканският пакт поддържа една скрита неприязън в съседните страни и Кьосеиванов споделя това пред британския дипломатически представител в разговор в края на юли 1935 г.⁸⁵ По повод впечатлението на сръбския регент Павел, че *България е нетърпелива и иска да се определи в балканската система*, Бентинк е на противоположно мнение и цитира Симеон Радев, който заявява още през май 1935 г., че страната му ще *избягва всякакви сложни и противоречиви съюзи*. Бентинк засвидетелства и огромната вяра у българските държавници в Обществото на народите и Великобритания.⁸⁶

Анализирайки българо-югославските отношения, британският дипломат отчита, че политиците, дошли на власт след преврата от май 1934 г., са били много силно про-югославски настроени до степен на отсъствие на патриотизъм. Югославия не се е възползвала от тази благоразположеност, и единствените резултати, са посещенията на сръбския крал Александър в София и отварянето на 3 допълнителни гранични пункта през лятото на 1935 г.⁸⁷ В заключение на своето писмо британският дипломат предвижда скорошно падане от власт на правителството на Андрей Тошев, поради неговите симпатии към ВМРО, и създаване на нов кабинет с Георги Кьосеиванов. При положение, че Кьосеиванов откаже, може би друг дипломат ще бъде поставен начело – Христо Калфов, *познат сред армията, но не толкова на царя*.⁸⁸

В българското общество все по-често се обсъжда въпросът за пледиране на ревизия на Ньойския договор и Бентинк информира Лондон за зачестилите публикации по темата. На 17 януари 1936 г. *Мир* съобщава за британска инициатива по този въпрос в Камарата на общините.⁸⁹ Германия и Австрия отхвърлят договорите и Великите сили очакват България да ги последва. Георги Кьосеиванов успокоява Бентинк и заявява, че България ще търси легални и мирни средства в лицето на Обществото на народите, и тъй като не желае да увеличава

⁸⁵ FO 371/19491, pp. 127-131: Bentinck to Samuel Hoare. Sofia, August 1, 1935.

⁸⁶ FO 371/19491, pp. 133-136: Bentinck to Samuel Hoare. Sofia, September 26, 1935, p. 134: *Българите със сигурност са предупредени за заплахата откъм турците по тяхната югоизточна граница и се уповават на Обществото на народите за сигурност. Те оценяват положените усилия да се избегне затварянето на Обществото, но като народите в други страни, било то малки или големи, българите биха предпочели Великобритания да вади кестените от огъня и те самите да останат на безопасно разстояние от пламъците, в които Пактът би ги въвлякъл.*

⁸⁷ FO 371/19491, pp. 134-135.

⁸⁸ FO 371/19491, p. 136.

⁸⁹ FO 371/20369, pp. 130-131: Bentinck to Eden. Sofia, February 1, 1936.

излишно напрежението в Европа, няма да последва примера на бившите си съюзници.⁹⁰

За Форин офис е ясно, че българите ще действат *според събитията*.⁹¹ Последователността на българската дипломация в отстояването на интересите на България, провокира обсъждане на въпроса сред британските дипломати. Бентинк съветва, в унисон със своя колега в Атина Сидни Уотърлоу, че в интерес на мира е четирите съседни на България да допринесат за това, като направят съответни отстъпки, *преди да стане твърде късно*.⁹² Дипломатическите действия остават единствено в сферата на предложенията и обсъжданията.

Морис Питърсън е британски министър в България, по време когато се правят опити за българо-британско икономическо сближение, което не успява да достигне нивата на българо-германското сътрудничество.⁹³ След 1932 г. икономиката на България се обвързва с тази на Германия като към 1936 г. 60% от българският износ е насочен към Германия, а 50% от вноса идва от там.⁹⁴

От 7 юни 1938 г. до включването на България във Втората световна войната на 1 март 1941 г. пълномощен министър на Великобритания в София е Джордж Рендъл.⁹⁵ Опитният дипломат осъзнава, че поема назначение в Югоизточна Европа, във време когато се шири мнението, *че следващата война вече може да се смята за избухнала*.

Рендъл информира Форин офис за предложение на сръбския министър-председател Стоядинович до българското правителство да върне някои погранични окръга на България, населени предимно с българи, срещу отказ от по-нататъшни претенции към Македония. Британският министър в София се съмнява в достоверността на това, още повече, че не е съгласувано с останалите страни-членки на Балканския пакт.⁹⁶ В документ от 11 април 1939 г., Рендъл докладва за

⁹⁰ FO 371/20369, pp. 134A-136: Bentinck to Eden. Sofia, April 10, 1936.

⁹¹ FO 371/20369, pp. 154-154A: Memorandum respecting Bulgarian access to the Aegean. By N. J. A. Cheetham. Foreign Office, October 28, 1936

⁹² FO 371/20369, p. 188: Bentinck to Eden. Sofia, September 24, 1936.

⁹³ Питърсън, Морис (Maurice Drummond Peterson; 1889-1952) – британски дипломат. Министър в България (1936-1938), Ирак (1938-1939). Посланик в Испания (1939-1940), Турция (1944-1946), СССР (1946-1949).

⁹⁴ FO 371/21122, pp. 243-251: Peterson to Sargent. Sofia, February 25, 1937.

⁹⁵ Рендъл, Джордж (George Rendell; 1889-1979) – британски дипломат. Министър в България (1938-1941), Югославия (1941-1943) и Белгия (1947-1950).

⁹⁶ FO 371/22329, pp. 38-43: Rendel to Halifax. Sofia, October 17, 1938.

опасността, която назрява от евентуални интриги на Италия в Македония, още повече след като е окупирала вече Албания.⁹⁷

През април 1940 г. във Форин офис се свиква дипломатическата среща на всички британски дипломати от Югоизточна Европа. На срещата се дискутира въпросът за позицията на България. Рендъл изтъква, че по-голямата заплаха за България идва от Москва, а не от Берлин, а също, че България трябва да бъде икономически стимулирана, за да продължи да подобрява контактите с Турция и Югославия. Според Рендъл по-важни са добрите българо-югославски отношения, отколкото българо-румънските. Трябва да се постигне и българо-гръцко икономическо споразумение и да се внуши в София, че българските териториални искания няма да бъдат отминати без внимание при мирното уреждане на Европа след войната.⁹⁸ Рендъл търси съдействие от Форин офис за инициране връщането на Добруджа. Британският дипломат смята въпроса за Южна Добруджа за най-лесно изпълним и далеч не толкова опасен както въпросите за Тракия и Македония.⁹⁹

На 15 август 1940 г. Рендъл докладва за активиране на *македонците*, които сформират *Национален македонски комитет*, и проф. Александър Станишев планува посещение в Берлин да търси подкрепа от германците и италианците за автономна Македония. Британският дипломат вижда разлики в схемите за *Освобождение на Македония* – при германците е повече въпрос на *пропаганда и разузнаване*, докато италианците са по-директни и реално възнамеряват да изпълнят това, с цел да отслабят Югославия и Гърция. Междувременно СССР *предупреждава македонците да не търсят помощ от Оста*. Най-вероятно, заключава Рендъл, *македонците ще приемат такава автономна Македония, каквато някоя велика сила им осигури*.¹⁰⁰

В своите спомени Джордж Рендъл много точно обобщава причините които тласкат към влизането на България във войната на страната на Германия: Страх от руския комунистически империализъм;

⁹⁷ FO 371/23734, p. 220: *Всеизвестно е вече, че италианците са финансирали в миналото Македонската революционна организация. Доколкото не виждат заплаха от Югославия, може би няма да повдигнат македонската агитация. Но ако намерят югославското отношение незадоволително, те почти със сигурност ще използват това оръжие и последствията за България могат да бъдат сериозни, въпреки че българското правителство успя да потуши македонската пропаганда в последните четири години, семена още има и народните чувства могат да се събудят.*

⁹⁸ Rendel, G. *The Sword and the Olive: Recollection of Diplomacy and the Foreign Service 1913-1954*. London, 1957, p. 170.

⁹⁹ Rendel, G. *The Sword and the Olive: Recollection of Diplomacy and the Foreign Service 1913-1954*. London, 1957, pp. 171.

¹⁰⁰ FO 371/24880, p. 183: cypher telegram from Rendel (Sofia). August 15, 1940.

Подаръкът Южна Добруджа, който България получава; Крах на Югославия и Гърция; Българо-турската декларация от 17 февруари 1941 г.¹⁰¹

Британските дипломати и тяхната дейност показват, че Великобритания не изоставя Югоизточна Европа от своето полезрение. Отделните политически събития налагат съответната реакция на британските министри от Форин офис. Артър Пийл полага основите на работа на британската легация. Уилям Ърскин е дипломат с титла *сър*, и като типичен представител на британската аристокрация, той действа постактивно, с тежест и самочувствие. Той резидира в София 6 години – най-дълго от всички британски дипломати за периода между двете световни войни. Роуланд Сперлинг и Сидни Уотърлоу са британските дипломати, които показват силна дипломатическа дейност, като реагират при всяка политическа и обществена проява. Уотърлоу посредничи доста активно при уреждане на отношенията на България с Гърция и Югославия, което тушира напрежението в региона. Стилът, който ползва Уотърлоу, показва дълбоки познания, развита интуиция и висока обща култура. Той е дипломат от школата на Едуард Грей, от преди Първата световна война, когато британската дипломация е била на по-високо ниво и основно звено във външната политика на Великобритания. Уотърлоу е проактивен, но не среща разбиране в Лондон, и той бива преместен на същия пост в съседна Гърция. Чарлз Бентинк е дипломатът при когото се осъществява превратът от 19 май 1934 г., водещ до забраната на ВМРО, което обуславя промяна в отношенията между балканските държави. По време на неговия престой в България се редуват няколко преходни кабинета, водещи до установяване на правителствата, приближени на монарха. Морис Питърсън сътрудничи за сближението на България с останалите балкански страни, но не постига успех. Той постига известно подобрене на икономическите отношения между България и Великобритания, които са далеч под тези на България с Германия. По време на неговият мандат се засилват опитите на британската дипломация да сближи своя стар съюзник Гърция с България. Всеки опит да се приобщи България към всяка една съседка среща трудности поради нерешени малцинствени проблеми на българите, останали извън пределите на страната след Мирната конференция от 1919 г. Джордж Рендъл идва със задачата да привлече България към Великобритания в предстоящата война. Мисията му завършва без успех и българо-британските отношения биват прекъснати през март 1941 г.

¹⁰¹ Rendel, G. *The Sword and the Olive...*, p. 183.

Британската политика следва принципа за ненамеса или за намеса само при необходимост. България в целия период от 1919 до 1941 г. търси мирно решение на своите национални интереси, желае одобрението и подкрепата на Лондон, като много от политическите и икономически резултати са постигнати с британска помощ. Всички британски дипломати в София работят за запазване на мира и статуквото, наложено на Парижката мирна конференция. Цялата британска дипломация е подчинена на желанието на Великобритания да се запази спокойствието, като нерешените проблеми в Югоизточна Европа се предполага да стихнат във времето чрез икономически и административни подобрения и реформи. Когато мирът бива застрашен се опитват да изградят единен съюзнически блок на Балканите, като привлекат България чрез политика, икономика и дипломация, но международната политика осуетява това.